

STADSHOLMEN

ORMEN MINDRE 13

Hornsgatan 48A–B, Brännkyrkagatan 27

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

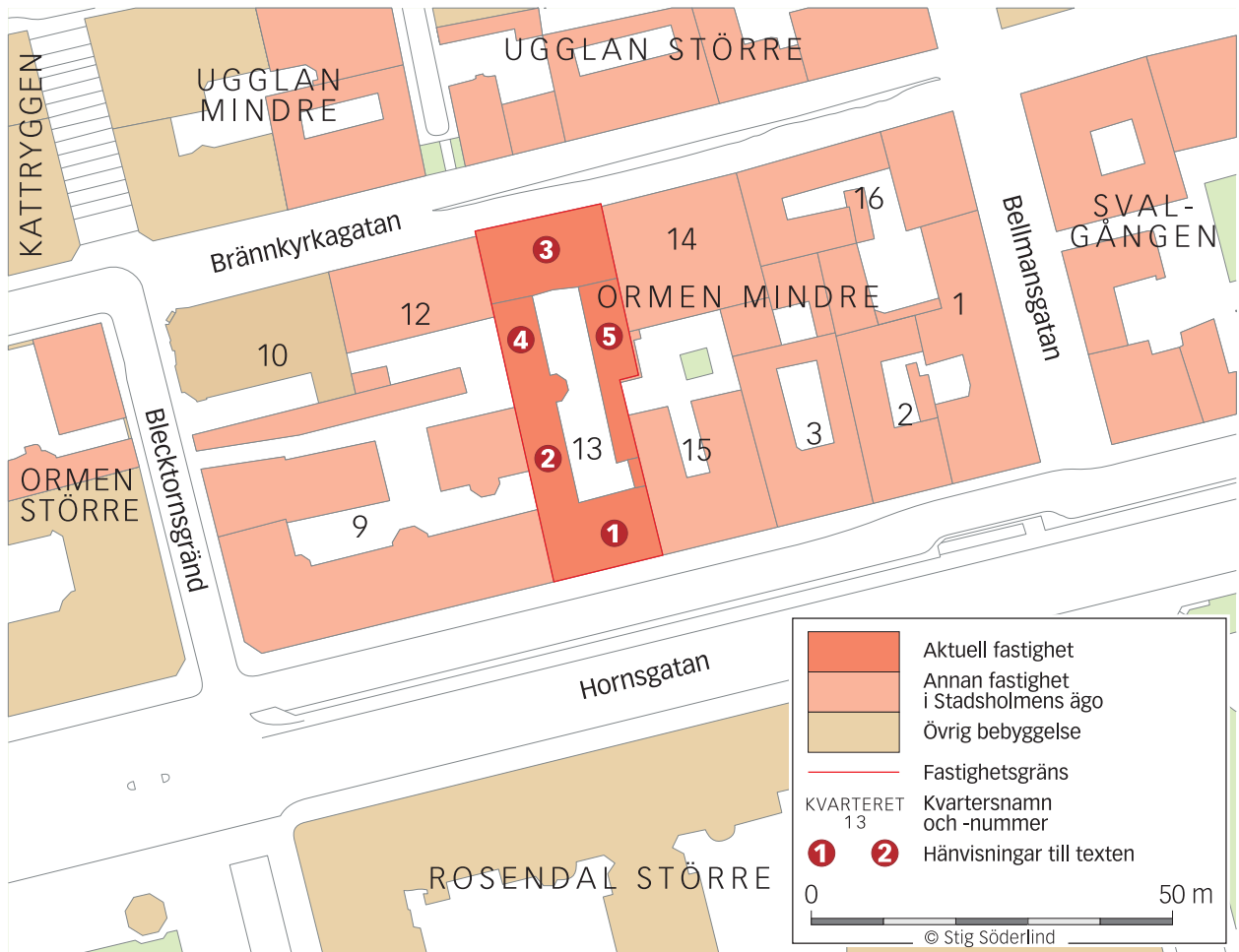
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 GATHUS**
- 2 VÄSTRA FLYGELN**
- 3 F.D. KÄLLARBYGGNAD MED NÅGOT SENARE PÅBYGGNAD**
- 4 F.D. BAGARSTUGA, STALL OCH VAGNSHUS**
- 5 UTHUSLÄNGA**

**GÅRDEN MED PLÅTSLAGERIVERKSAMHET FÖRE
RENOVERINGEN PÅ 1970-TALET.
FOTO G. FREDRIKSSON 1965, SSM F93355.**

Byggnaden vid Hornsgatan uppfördes till nuvarande höjd omkring 1760 och är ett av få hus på den här delen av gatan som inte byggts på under 1800-talet. Den ursprungliga byggnadsvolymen är alltså bevarad även om fasaden har fått en senare utformning. Huset vid Brännkyrkagatan har också kvar sin volym från 1760-talet.

Överhuvudtaget har få förändringar gjorts och gårdsmiljön med markbeläggning av storgatssten och kullersten tillsammans med de slätputsade fasaderna ger ett ålderdomligt intryck. Fastigheten, som ursprungligen innehöll både bostad och verksamhetslokaler för ägaren, är ett karaktäristiskt exempel på hur Mariaberget bebyggdes efter branden 1759.

Flygelns norra del, med de stora, spröjsade fönstren från tidigt 1900-tal, påminner dessutom om en betydande plåtslageriverksamhet som fanns kvar här ända fram till 1970-talet. Senare har det mesta av den typen av verkstadsindustri försvunnit från Stockholms innerstad.

Fastigheten Ormen Mindre 13 är blåvärderad enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Ormen Mindre 13 är en del av Östra

Mariaberget. De nuvarande husen på berget byggdes huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var till stor del av trä och ersattes efter branden helt av putsade tegelhus i enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde och drev sin verksamhet i de nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekor. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallsperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en

HUSET VID HORNSGATAN. FOTO J. MALMBERG.

breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick man till traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK

Linnehandlare Justis hus

Efter branden 1759 lät lärftskrämaren (linnehandlare) Peter Justi uppföra ett stenhus i tre våningar med inredd vind mot Hornsgatan och en lika hög flygel utmed västra tomtgränsen (nr 1 och 2 på

kartan). Bottenvåningen i huset mot gatan bestod av två salubodar, en packbod, tre kammare och ett kök. Genom husets mittaxel gick en körport till gården, och under trapphuset i nordvästra hörnet fanns enstensatt brunn. Våningarna ovanför hade vardera en sal och fyra kammare. Den nedre vinden innehöll en lägenhet med en sal och tre kammare samt ett kök och ytterligare en kammare. Övre vinden fungerade som torkvind. Flygeln var huvudsakligen inredd med kök och några mindre kammare. Ett källarutrymme i flygelns norra ände (strax söder om det nuvarande gårdstrapphuset) var troligen en rest från ett äldre hus som uppförts före branden 1759. På norra sidan av gården, utmed Brännkyrkagatan, fanns fyra murade och välvda källare som låg i souterräng med ingång från gården (nr 3 på kartan).

En läderhandlare flyttar in

Fastigheten köptes efter några år av läderhandlaren Gottlieb Gürttler. Denne lät 1768 bygga på de välvda källarna vid Brännkyrkagatan med en och en halv våning som innehöll åtta respektive fyra rum. Utmed västra tomtgränsen, norr om flygeln och sammanbyggd med denna, uppfördes en byggnad med bagarstuga, stall och vagnshus samt en in-

**BILD OVAN: Huset vid
BRÄNNKYRKAGATAN.
FOTO J. MALMBERG.**

**BILD TILL VÄNSTER: PORTEN
VID HORNSGATAN.
FOTO J. MALMBERG.**

redd vind med två rum (nr 4 på kartan). Därmed hade tomtens stenhusbebyggelse i stort sett fått den omfattning den har än i dag. Det är oklart när uthuslängan utmed östra tomtgränsen kom till, men vid Brandkontorets besiktning 1790 anmärktes på att nio vedbodas av tegel och fyra av trä inte tidigare tagits upp till försäkring. Den bör med andra ord ha tillkommit före detta år.

Huset på 1820-talet

Fram till 1824 nämner brandförsäkringarna nästan

ingenting om inredningarna. En beskrivning från detta år ger emellertid en viss uppfattning om rummens utseende. De tycks i allmänhet ha varit relativt enkelt inredda där flera rum sannolikt hade de för tiden billigare rörspisarna (en spis av kakelugnstyp med putsad istället för kaklad utsida) medan några hade flerfärgade, glaserade kakelugnar och endast ett rum en modern, vit kakelugn. Några få rum hade bröstpanel runt hela rummet, medan flera hade fönsterbröstpanel och fotpanel. Senare under seklet förefaller emellertid inredningarna ha blivit

GÅRDEN MOT NORR MED VÄSTRA FLYGELN T.V. OCH UTHUSLÄNGAN T.H. FOTO J. MALMBERG.

mer påkostade med bröstpaneler i de flesta rum och dekorativa schablonmålningar på våning 1 trappa mot Hornsgatan.

Förändringar

Av nuvarande fasadutformning att döma genomgick fasaden mot Hornsgatan sannolikt någon gång under decennierna omkring 1800-talets mitt förändringar som gav den dagens utseende, men närmare uppgifter saknas i källorna. Förutom ny fasaddekor innebar förändringarna att det brutna taket mot gatan gjordes om till ett enkelt takfall och att murpartiet höjdes, så att huset har fyra fulla våningar mot gatan men tre mot gården. I övrigt tycks inga större förändringar ha skett under 1800-talet, utom moderniseringar av den fasta inredningen, som byte av kakelugnar. Flygelns norra förlängning fick emellertid ny användning och delvis ny utformning under tidigt 1900-tal då det bedrevs verkstadsindustri i byggnaden. Fastigheten köptes 1905 av plåtslagarmästare Anders Bång som ett par år senare flyttade sitt koppar- och plåtslageri till gårdshuset. Båda våningarna inreddes till verkstäder och fick stora, småspröjsade fönster samt försågs med murade ässjor

i bottenvåningen. Verksamheten, som utvecklades och med tiden fick firmanamnet Bång & Lewerth, fortsatte på samma adress fram till början av 1970-talet. Dödsboet efter A. Bång sålde dock fastigheten redan 1939 till Stockholms stad.

Upprustning och renovering

Byggnaderna genomgick en större renovering och modernisering i mitten av 1970-talet i samarbete med Stadsmuseet. Äldre inredningsdetaljer sparades i hög grad och bland annat restaurerades takmålningar från 1800-talet på våning 1 trappa av konserverator. I vissa fall nytillverkades snickerier som lägenhetsdörrar men utfördes då med en utformning som anpassades till husets karaktär. Kök och badrum moderniserades och fick delvis nya lägen varvid delar av planlösningarna förändrades.

BYGGNADSBESKRIVNING

Hornsgatan 48A–B

Byggnaden mot Hornsgatan är fyra våningar hög och sju fönsteraxlar bred. Fasadens utformning är sannolikt från decennierna omkring 1850. Bottenvåningen är rusticerad och har en bred, korgbågig

STENPROFILERAD BRÖSTPANEL, SANNOLIKT FRÅN 1700-TALET, I Huset vid Hornsgatan. FOTO J. MALMBERG.

TRAPPHUS A MED KRYSSMÖNSTER I KALKSTENSPLATTORNA. FOTO J. MALMBERG.

portöppning. De två dörrbladen har helfransk profiler med en stor prismadekor i övre fyllningarna. De tre nedre våningarna avskiljs genom profilerade putslistor. Fönstren markeras genom omfattningar i puts, och på våning 1 trappa finns överstycken med dekorativa konsoler. Det plåttäckta taket har enkelt takfall mot gatan men brutet takfall med takkupor mot gården. Gathusets och västra flygelns gårdsfasader är slätputsade med fönster placerade i murlivet. Flygelns förlängning mot norr har en fasad som bär tydliga spår från 1900-talets verkstadsepok med stora fönster indelade i mindre rutor genom spröjsar. Portgången, som är placerad i gathusets mittaxel, är lagd med storgatsten medan den långsmala gården har både storgatsten och kullersten. Utmed östra tomtgränsen löper en låg, slätputsad uthuslänga.

Bottenvåningens butiker mot Hornsgatan har stickbågiga öppningar med profilerade omfattningar i puts och profilerade fönsterbågar. Invändigt har butikerna bevarade, enfärgade glastak med förgyllda infattningar från slutet av 1800-talet.

Trapphus A har äldre kalksten i trappa och på vilplanen med inristat mönster i form av kryss alternativt refflor. Lägenhetsdörrarna består av halvfranska enkeldörrar med tre fyllningar, sannolikt

nyttillverkade på 1970-talet, och halvfranska pardörrar från 1800-talet. I trapphuset finns en äldre helfransk fyrfyllningsdörr med foder som sannolikt är från tiden omkring 1800.

I lägenheterna finns inredningar från olika tider. I gathuset finns till exempel relativt påkostade inredningar från 1800-talets mitt med bland annat kakelugnar, pardörrar och halvhöga bröstpaneler. Lägenheten på våning 1 trappa har också tidstypiska, figurativa takmålningar från samma tid.

Brännkyrkagatan 27

Byggnaden mot Brännkyrkagatan är två våningar hög och fem fönsteraxlar bred. Mot gården är den en våning hög med inredd vind under brutet plåttak. Både gatu- och gårdsfasaderna är slätputsade utan fönsteromfattningar eller listverk, förutom en kraftig och enkel taklist. Portomfattningen i puts vid gatan är klassiserande med profilerade sidostycken och ett överstycke med rak krönlist.

Trapphuset är enkelt med relativt ny kalksten i trappa och på vilplanen. Väggar och tak är slätputsade och lägenhetsdörrarna består av halvfranska tre-fyllningsdörrar som är nyttillverkade i äldre stil på 1970-talet.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.

STOCKHOLM 2011